

казармені форми прожектів чи імперсько-неоліберального обличчя” тощо (Л. Димитрова) [9, с. 34–36].

Легітимація “керівника держави” – важливий чинник перетворення “пасіонарними нащадками” моделі казарменого ладу України, бо республіканська влада тільки в особі своїх цивілізованих керівників здатна проводити стриману політику не відрікаючись ні від підтримки демократично налаштованих людей, ні від вимог громадської думки, ні від захисту права кожного громадянина бути “інтелігентною людиною”. “Вірність національній ідеї як сукупності священних ідеалів народу”, дало змогу “патріотичній еліті” вдало вести діалог з “Москвою”, з усіма, хто відверто демонстрував своє неприйняття “українського сепаратизму”, і, знаходячи спільну мову з тими, хто розумів необхідність якісного реформування структури імперського “промислу” від “Москви до Києва”, і до “самих до окраїн імперії” тощо. Саме в цій відсутності дійсного компонента доброї волі, **відмітимо у висновках**, потрібно централізоване пасіонарне відтворення громадської площини, поваги національних ідеалів; реалізації права України на дійсний суверенітет та шляхетне “впровадження норм демократизації життя”. Бо тут і знаходилося основне протиріччя “казарменого соціалізму”. Аналіз теми, що досліджується, виявляє особливості етноконфесійних традицій українського суспільства та труднощі відродження національної свідомості, зокрема учасників опозиційного руху, збагачення руху опору тоталітарній владі зразками цивілізованої політичної культури, що призвело до становлення плюралістичної моделі політичного життя та розповсюдження серед духовної еліти потреби в екологічному імперативі впливу на рівні громадянської поведінки та свідомості; етносоціальної саморегуляції українського суспільства тощо. Коли значна частина негативних матеріалів, наприклад, негайно буде передаватись у правоохоронні органи, а деякі підсумкові висновки – для всезагальних громадських обговорень у різних сферах громадянського життя. Без екстреного перетворення вітчизняного громадянського контролю за державною владою неможливі ні якісне впровадження “національно-демократичної ідеології”, ні альтернативного суспільства, що передбачає відмову “партії влади” від стереотипного керування регіонами, зокрема за допомогою ігнорування думки місцевих духовних еліт. Між “соціально-політичною інертністю пануючої еліти” та “міфологізацією дикунських стереотипів” завжди виникає “заперечення волі наших громадян”. Вони в дійсності бажали єдиного: цивілізованими кроками підтримувати національну ідею, що долає політичні бар’єри, які заважають “становленню рідної національної державності” на основі “європейських орієнтирів козацької нації”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандера С. *Перспективи української революції*. – Дрогобич, 1998. – 640 с.
2. Борисова Т., Капітон В. *Метафізичні роздуми про націю*. – Дніпропетровськ, 2005. – 140 с.
3. Гегель Г. *Філософія історії: Сочинення*. – М. – Л.; 1934. – Т. 8. – С. 99–100.
4. Гетьманчук М. та ін. *Особливості перехідних суспільств*. – Львів: Вид. Національного університету “Львівська політехніка”, 2002. – 115 с.
5. Гетьманчук М. *Євразійство як складова зовнішньої політики Росії щодо України // Шлях України: колізії новітнього поступу: Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф.* – Тернопіль, 2006. – С. 19–22.
6. Гоголь М. *Собрание сочинений. В 7 т. Письма*. – М., 1979. – 429 с.
7. Гумилев Л. *Тисячелетие вокруг Каспия*. – М., 1993. – 336 с.
8. Димитрова Л. *Філософія історії: від Полібія до Л. Гумільова*. – К., 1997. – 200 с.
9. Димитрова Л. *Стереотип поведінки та етнічна самоідентифікація // Шлях України... – Тернопіль, 2006. – С. 101–102.*
10. Кащуба М. та ін. *Філософія Відродження на Україні*. – К., 1990. – 332 с.
11. Кащуба М., Мірчук І. *Гавриїл Костельник: філософські погляди*. – Дрогобич, 2002. – 139 с.
12. Лисий В. *Про статус діалектики в системі філософії та її гуманістичний зміст // Вісник Львів. ун.-ту. Сер. Філософські науки*. – Львів, 1999. – Вип. I. – С. 63–73.
13. Скловський І. *Формування шляхетного типу людини в Україні: футурологічні мрії та конфесійно-ювентологічні реалії // Філософія науки, техніки та архітектури: постмодерністський проект / Ред. кол.: Володимир Рижко, д-р філос. наук, проф. та ін.* – К., 2002. – С. 196–206.

Устина Стефанчук

Національний університет “Львівська політехніка”

**ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.**

Досліджується процес зародження та розвитку концепції громадської думки в історії політичної науки в Україні середини XIX – початку XX ст., рівно ж, як і еволюції розуміння понять “громада” та “громадська думка” у свідомості українського населення цього періоду. Закцентовано увагу на формуванні в українській політичній історіографії концепції громадської думки та представлено плюралізм підходів до вивчення предмета дослідження на перетині XIX та XX століть.

The research is dedicated to the consideration of the process of adoption and the development of the conception of public opinion in the history of political thought in Ukraine as well as the evolution of such terms as “publicity” and “public opinion”. Special attention is given to the forming of the conception of public opinion in Ukrainian political historiography mid. XIX – the beginning of XX century’s and the pluralism approaches to the subject’s studying is presented.

Актуальність та постановка проблеми. Так склалось, що в силу історичної традиції в Україні громадська думка трактується як сукупність масових настроїв, емоцій та почуттів, ірраціональне утворення, яке не наділене здатністю впливати на значущі для народу проблеми. Та все ж, як відомо, громадська думка, будучи певним станом масової свідомості, завжди є відображенням дійсності, певних інтересів та потреб, є виразником найбільш актуальних проблем у суспільстві. Адже за будь-якою позицією групи стоять реальні події чи відносини, що, однак, не виключає неадекватності та суб’єктивізму у сприйнятті та відтворенні їх групою.

Мета дослідження – дати загальну характеристику формування концепції громадської думки на межі XIX – XX ст. в Україні, а також розглянути традиції розуміння та застосування понять “громада”, “громадська думка” та “громадськість”.

Об’єктом дослідження виступає історія політичної науки в Україні, **предметом** – концепція громадської думки в політичній науці України середини XIX – початку XX ст.

Ступінь вивчення проблеми. У сучасній вітчизняній політичній науці існує чимало досліджень, що розглядають громадську думку та її функціонування в різних сферах життя суспільства. Згадане може бути поділено на три групи: по-перше, дослідження суто методологічного характеру: сутність категорії, структура, функції, динаміка (праці В. Матусевича, В. Оссовського), по-друге, аналіз громадської думки, крізь призму соціологічних досліджень цього процесу (наприклад, праці І. Бекешкіної), і останнє – наукові та науково-популярні праці, пов’язані із технологіями формування громадської думки (останні інколи носять спекулятивний та псевдонауковий характер і виконані під конкретне політичне замовлення). Громадська думка (особливо, прикладні дослідження) є об’єктом поживавленого дослідницького інтересу. Це не стосується теоретичних досліджень історії зародження та формування концепції громадської думки, де особливо відчутним є брак фахової літератури, що стосувалася б розгляду цієї концепції в історії вітчизняної політичної науки.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній політичній науці громадська думка розглядається як спільна думка громади – певного адміністративно-територіального органу самоуправління, отже, в різних формах вона існувала ще за часів Київської Русі. Суб’єктами громадської думки були здебільшого збори (сходи) повнолітніх чоловіків, голів родин, виборної козацької старшини тощо. Аналогічний статус мали також громадське віче (“копа”), копні суди, земельна та церковна громади. Отже, громадська думка мала вирішальне значення у справах місцевого управління, судочинства, колективного землекористування, оподаткування, а також при вирішенні стратегічних питань загальнодержавної значущості, що може бути свідченням вкоріненості демократичних принципів у державному правлінні в тих нетривалих проміжках часу, коли українці мали власні державні утворення (збори воїнів в Антському племінному союзі IV–VII ст.); вічева форма, як відголос родової демократії, причому Боярська дума виконувала лише роль дорадчого органу в Київській Русі IX–XIII ст.; Галицько-Волинська держава; обшинні суди в короткий період існування Волинського та Київського князівств у складі Литви XIV – XV ст.; Загальнокозацька Рада як найвищий адміністративний та військовий орган в Козацькій державі Війська Запорізького XVII ст.). Цю політичну традицію використання громадської думки, як важливого, а подекуди, і визначального фактора в прийнятті важливих рішень у державі гостро засуджував В. Липинський, наголошуючи на некомпетентності, надмірній ірраціональності, а відтак і суб’єктивності, якими наділені хаотичні думки неосвіченої маси [4, 6].

У межах дослідження громадської думки у вітчизняній політичній науці варто застосувати це поняття в поширеному значенні, що буде адекватним, зважаючи на відсутність в практиці та свідомості суспільства категорії “громадянськості”, причому традиційно, в повсякденному обігу більш поширеним та відомим завжди було поняття “громада”. Проте етимологія слова має радше вузьке значення, і розглядається як поземельне

селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання [13, с. 342]. Отже, враховуючи історичні традиції в Україні, громадську думку слід розглядати, як особливий стан масової свідомості – почуття, настрої, судження, ідеї, погляди, вияв позиції суб'єктів різних соціальних спільнот. Таке тлумачення дає змогу охопити усі можливі форми суспільної свідомості, в яких так чи інакше репрезентовані позитивні чи негативні оцінки явищ, що є актуальними та зумовлюють суспільний інтерес. З іншого боку, громадську думку, особливо у вітчизняній традиції, не варто розглядати лише як віддзеркалення суспільного життя, натомість вона нерозривно пов'язана з поведінкою, політичною участю та активністю, рівно ж, як і з ментально-психологічними характеристиками, свідомістю та рівнем культури, і не існує поза ними.

Аналіз історіографії з приводу сутності та особливостей функціонування громадської думки в Україні доцільно починати з середини XIX ст., коли в силу певних соціальних умов життя суспільство зазнало значних змін: 1861 р. – скасування кріпацтва на українських землях в складі Російської імперії; 1848 р. – скасування панщини в Галичині), культурно-політичних (діяльність таємних товариств: Кирило-Методієвське братство, члени: М. Костомаров, П. Куліш, М. Гулак; “Хлопомани”: Б. Познанський, Т. Рильський; громадівський рух: послідовники: В. Антонович, О. Русов; “Братство тарасівців”: І. Липа; “русофіли” та “народовці” на західноукраїнських землях; виникнення політичних партій: 1890 р. – Русько-українська радикальна партія у м. Львові: І. Франко, М. Павлик; 1899 р. – Українська Національно-Демократична партія та Соціал-Демократична партія; у 1900 р. – Революційна Українська партія; у 1902 р. – Українська Радикальна партія тощо. Так почалося відродження національної свідомості, що насамперед позначилося на самоусвідомленні та ідентифікації народу як окремишнього, самобутнього організму, який не є ні польським, ні малоросійським. Таким чином, із появою самоактуалізованої та самоусвідомленої русинської (української) громади на арені громадсько-політичного життя тогочасної Австро-Угорщини (адже піднесення української культури, відродження національної свідомості бере початок саме із Східної Галичини), а також Російської імперії, постає питання про позиції та погляди, що існують, побутують в цій спільноті. Проте у цьому випадку ще не йдеться про можливість цієї невизнаної національної спільноти здійснювати якийсь вплив на покращання власного становища в межах Австро-Угорської імперії, на розширення власних прав тощо. Щойно наукова еліта почала розуміти, що в цієї групи таки наявні власні цінності та прагнення, власні думки та позиції, і що вона не є лише безликою масою, що не має ні мови, ні культури. Відтак починають з'являтися дослідження українського національного характеру (спочатку через етнографію та фольклор: праці М. Максимовича та П. Житецького, П. Лукашевича; дослідження з історії України: М. Маркевич, М. Аркас, Д. Багалій, М. Грушевський), культури, ментальності. Так з'являються дослідження, пов'язані, хоч і досить опосередковано, з громадською думкою М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, А. Горбачевського, Л. Цегельського, М. Грушевського, опубліковані в періодичних виданнях “Зоря”, “Діло”, “Житє і Слово” та Літературно-науковому віснику.

У 70-х роках XIX ст. із помітним похваленням суспільного життя в Галичині актуальним питанням постає освіта (в тому числі й політична) та активізація української громадськості. Так, наприклад, в програмі народовців першочерговим завданням було поставлено освіту широких мас та “здобуття якнайбільшого впливу на законодавство і адміністрацію в державі” [12, с. 8]. Разом з тим усвідомлювали необхідність при формуванні громадської думки монополізацію інформаційних процесів і москвофіли, друкованим органом яких було “Слово”, на яке звертав увагу громадськості І. Франко, як на загрозове джерело русофільських настроїв. Дієвою альтернативою москвофільській течії було створення народовцями власного авторитетного пресового органу – газети “Діло”. Редакція газети, усвідомлюючи складність завоювання інформаційного простору, на початках свого існування подавала матеріали максимально обережно та толерантно, при цьому використовуючи багато технічних та мовних прийомів, які сприяли залученню ширшої аудиторії (як наприклад, вживання нелітературної мови, а так званого “язичія”, що сприяло зацікавленості священнослужителів, приєднання яких було вкрай необхідне). Варто зазначити, що народовці у своїх працях приділяли не мало уваги теоретичному осмисленню місця та ролі преси в суспільстві, зокрема її впливу на українську громаду, на ефективність формування громадської думки. Відтак редакція часопису намагалася спонукати до критичного осмислення подій та явищ з життя, а також формування в українського читача реалістичної оцінки конкретної ситуації. “Провідники “Діла” чітко визначали інформаційну функцію преси, поєднану з актуальністю змісту часопису, які характеризують рівень цивілізованої політизації громадськості” [10, с. 11]. Основний наголос в роботі часопису робився на формуванні української “народності”, на її самоусвідомленні. З цього приводу, редактор “Діла”, відомий публіцист В. Барвінський, писав, що “...свідомість народна то перше условіє життя народу... Та свідомість вирве нас з оспалості і дасть нам одвагу й енергію до діла...” [10, с. 12–13].

У 1883 р. із наближенням виборів до сейму народовці через “Діло” розпочали широку агітаційну роботу над формуванням в громадськості усвідомлення важливості їх безпосередньої участі в політичному житті краю та необхідності вибору якомога більшої кількості українських кандидатів. З часом все більш помітними ставали

наслідки діяльності “Діла” для народу, виявом яких було пробудження громадської думки, через посередництво громадської активності в колах сільських та міських “низів”. Цікавими та багатозначними були погляди одного із активних дописувачів “Діла” І. Франка, який громадську думку (як і більшість українських науковців) розглядав крізь призму народної масової свідомості. Позаяк не може мати спільної позиції чи думки спільнота, яка не усвідомлюється цілістю, відтак, спочатку повинно бути самоусвідомлення громадськістю власної волі та сили, а звідти оприлюднення, ствердження цієї волі. В праці “Ukraina irredenta” І. Франко розмірковує над критичністю та компетентністю звичайної людини та відповідно доцільністю висловлення її думок, а також, висловив думку, що будь-яке теоретизування стає значимим лише тоді, коли є виявом інтересів, прагнень та думок актуальних у суспільстві” [10, с. 476].

Не менш цікавих висновків дійшов представник Наддніпрянщини М. Драгоманов (1841–1895), який обстоюючи ідею “вільної громадської спілки”, звертав увагу на важливість висловлення громадою власних позицій щодо питань, які безпосередньо її стосуються. В праці “Старі хартії вільности” він, зокрема, аналізував традиції існування громадських зборів та віч, їх роль в середньовічній Європі. Інший дослідник, член громадівського руху Т. Зінківський у праці “Молода Україна, її становище та шлях”, зробив спробу проаналізувати місце інтелігенції в процесі освіти мас та її впливу на формування в цієї маси певних настроїв, думок. Він також розглядав права громади, і в цьому контексті – право на висловлення власних позицій. Політичний та військовий діяч М. Міхновський (1873–1924) розглядав масові настрої, як національне громадське почуття, втілене в рішучу колективну дію, та вважав, що держава повинна розвиватися згідно з волею і думками під впливом більшості її громадян. Президент УНР, український історик М. Грушевський, розмірковуючи над майбутнім державним ладом в праці “Хто такі Українці і чого вони хочуть”, писав про незаперечність права висловлення громадської думки та об’єктивність інформаційних джерел, через які ця громадська думка формується [5, с. 183–185]. Важливу роль відводить поняттю масової свідомості відомий політичний діяч та письменник В. Винниченко (1880–1951), який вважає запорукою утвердження УНР та проголошення самостійності України саме підтримку мас, їхню віру в перемогу національної ідеї (під “українською громадянськістю”, “народними масами” автор розуміє обмежене коло суб’єктів, постійно наголошуючи, що це перемога робітничо-селянської верстви) [1, с. 120–138].

Великої уваги при дослідженні громадської думки у вітчизняній політичній науці заслуговують твори видатного українського мислителя, теоретика елітарного консерватизму, В. Липинського (1882–1931). У своїй фундаментальній праці “Листи до братів-хліборобів про ідею та організацію українського монархізму” Липинський вважав першочерговим етапом формування цілісної української нації, об’єднуючу спільну ідею української національної незалежності, причому “кожна українська група, що вносить у внутрішню боротьбу свої власні ідейні програми, думки краще й повніше визволить цілу націю, допоможе наростанню спільних національних вартостей” [5, с. 337]. Мислитель також вважав, що для об’єднання нації в сильний та життєздатний організм потрібні не лише раціональні аргументи; маса, на його думку, радше потребує ідеалізованих, романтичних закликів, які здатні пробудити в неї омріяний романтичний образ волі і незалежності, що буде об’єднувальним чинником, відтак, українська громада почуватиметься цілісністю, об’єднаною спільним почуттям, спільними настроями та думками. Позиції та настрої в громаді, на думку Липинського, створюються лише за посередництвом ідейної, органічної та творчої еліти, яка надає руху і скеровує масу, адже, якщо вирівнювати класи за зразком найнижчого та найслабшого (що є основною характеристикою українського демократичного устрою, на думку Липинського), то це неминуче призведе до повної деградації, до упадку культури та свідомості, нездатності виокремити з безлічі громадських думок та ідей основну – національну. З іншого боку, автор засуджує вплив думок та настроїв громади на прийняття важливих державних рішень, як це було на козацьких “Чорних радах”, коли маса правила державою, з чого й почалася, на думку Липинського, українська “національна руїна”.

Ідеолог українського націоналізму Д. Донцов (1883–1973) націю розглядав як “скупчення мільйонів воль довокола образу спільного ідеалу” [5, с. 493]. “Лише та громада, яка наділена спільною волею, спільним прагненням та усвідомленням внутрішньої сили та спроможності, загальну волю втілювати здатна, досягати власних цілей, адже примус, а не ніжність сповняють основну функцію в суспільному житті” [5, с. 493]. Лояльність та толерантність, що довгий час культивувались, на противагу емоційній спрямованості, власній волі, хилила думки громади в різні боки, і в результаті спричинилась, за словами Донцова, до поширення всезагального “національного атеїзму”. “Скувати”, “змусити до послуху” сили оточення, принести ідею свого, нового порядку – ось перше завдання всеобіймаючої ідеї” [5, с. 496]. Ідеї, почуття, яким ніколи в своїй історії не було поглинуте українство, ніколи серед нього не панувала й не могла панувати думка про самобутність, а тим більше про вищість, власну силу та міцний національний організм; натомість в свідомості мас слід поширювати ідеї самовладства, адже “чужа ідея побиває тоді свою, рідну, коли ця не здобудеться на універсальну, всезагальну думку, та на міцну волю її накинати” [5, с. 496].

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації. Т. 2. – Київ – Відень, 1920. – 542 с.
2. Грабовська І.О. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру // Сучасність. – 1998. – №5 – С. 58–70.
3. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу / Ю.О. Федів, Н.Г. Мозкова. Історія Української філософії. – К.: Україна, 2000. – 512 с.
4. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: текст лекцій: Навч. посібник. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.
5. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX століття: Хрестоматія. – Львів: Світ, 1996. – 800 с.
6. Потульницький В.А. Істрія Української політології (концепція державності в зарубіжній історико-політичній науці). – К.: Либідь, 1992. – 232 с.
7. Фартушиний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2000. – 308 с.
8. Франко Іван. *Ukraina irredenta* // Житє і слово. – 1895. – Т. 4. – С. 471–483.
9. Цимбалістий Б. Тавро бездержавності. Політична культура українців. – К.: Видання Всесвітньої Координаційної Ради та Республіканської асоціації українознавців, 1994. – 61 с.
10. Шаповал Ю.Г. І в Україні свяtilося те слово...: Наукові праці. – Львів: ПАІС, 2003. – 680 с.
11. Громадська думка. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В. Воловича. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – 736 с.

Олександр Сивак

Львівський Військовий інститут Національного університету “Львівська політехніка”

ПІДГОТОВКА ВИСОКООСВІЧЕНИХ ОФІЦЕРСЬКИХ КАДРІВ – ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

α Сивак О., 2006

Зроблено спробу розкрити сучасну систему підготовки високоосвічених офіцерських кадрів для Збройних Сил України, зростаючу роль у реалізації цього важливого завдання вищих військових навчальних закладів. Звернемо особливу увагу на актуальні питання перебудови, реформування військової освіти відповідно до нових структур, завдань українського війська.

The attempt to open a modern system of high-qualified officer staff for the Ukrainian Armed Forces, increase the role in the fulfillment of this important task of higher military educational institutions is done in this article. The attention is focused on the vital problems of military education reforming according to modern structures, tasks of the Ukrainian Army.

Реалізація визначеної політичним керівництвом Української держави програми реформування національних Збройних сил передбачає комплексне розв’язання низки невідкладних завдань політичного, військового, організаційного характеру. Провідними у реформуванні Збройних сил потрібно вважати проблеми удосконалення добору, розстановки і виховання офіцерського, командного складу Збройних сил України, покликаною забезпечити якісно новий, досконаліший рівень боєздатності військ, надійнішу національну безпеку держави.

За роки існування незалежної Української держави кадровий склад Збройних сил України значно якісно поліпшився, поповнився чималим загоном молодих, професійно зрілих військових фахівців. І це зумовлено постійно зростаючою увагою у нашій країні до удосконалення військової освіти, підвищення ефективності діяльності військових навчальних закладів.

Як відомо, незалежна Українська держава успадкувала від колишнього СРСР доволі поширену, багатoproфільну мережу військових навчальних закладів, яка виявилася занадто громіздкою і не відповідала новій структурі та завданням розбудови Збройних сил України.

Уряд, Міністерство оборони України подбали про удосконалення системи військової освіти. На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року №1410 “Про створення єдиної системи військової освіти” було затверджено Концепцію військової освіти в Україні. Реалізація її положень сприяла передусім усуненню дублювання у напрямках та профілях підготовки військових фахівців, оптимізації мережі військових навчальних закладів, організації підготовки спеціалістів, які раніше в Україні не готувались.